

Original Research Paper

Ali təhsildə müəllim-tələbə kommunikasiyası və inteqrasiya problemləri

Aytən Yusifzadə

<https://orcid.org/0009-0009-4960-9574>

¹ Bakı Slavyan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

Article history

Received: 02.06.2026

Revised: 09.06.2026

Accepted: 15.06.2026

*Corresponding Author: Aytən

Yusifzadə, Bakı Slavyan

Universiteti, Bakı, Azərbaycan,

Azərbaycan;

Email: yusifzadada@mail.ru

Xülasə

Təqdim olunan məqalədə müasir ali təhsil müəssisələrində müəllim-tələbə kommunikasiyasının özünəməxsus struktur xüsusiyyətləri, bu prosesdə meydana çıxan psixoloji, institusional və sosio-mədəni baryerlər, habelə təhsilalanların akademik mühitə sosial-pedaqoji inteqrasiyası problemləri kompleks şəkildə araşdırılmışdır. Tədqiqat çərçivəsində bakalavriat və magistratura pillələrində təhsil alan tələbələr arasında (N=30) müqayisəli empirik analiz həyata keçirilmişdir. Eldə edilmiş sosioloji-pedaqoji nəticələr göstərir ki, bakalavriat səviyyəsində institusional normalara bağlılıq yüksək olsa da, tələbələrdə kommunikatativ sərbəstlik aşağıdır və mühakimə olunma qorxusu hələ də aktivdir. Magistratura pilləsində isə kommunikasiya daha çox elmi tərəfdaşlıq və kooperativ əlaqələr müstəvisində reallaşır. Yekun olaraq, ali məktəb auditoriyalarında ənənəvi avtoritar-monoloji idarəetmədən subyekt-subyekt münasibətlərinə və dialoji diskursa keçidin zərurəti əsaslandırılmışdır. Məqalədə bakalavriat pilləsində adaptiv-dəstəkləyici modelin qurulması, konstruktiv əks-əlaqə (feedback) mexanizmlərinin humanistləşdirilməsi və interaktiv təlim metodlarının genişləndirilməsi istiqamətində ali təhsil müəssisələrinə praktiki tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *ali təhsil; müəllim-tələbə kommunikasiyası; sosial-pedaqoji inteqrasiya; subyekt-subyekt münasibətləri; kommunikatativ baryerlər*

Giriş

Müasir dünyada baş verən qlobal sosial-iqtisadi transformasiyalar, rəqəmsallaşma meylləri və cəmiyyətin intellektual resurslara olan tələbatının köklü şəkildə dəyişməsi ali təhsil sisteminin fəlsəfəsini və metodoloji əsaslarını yenidən qurmağı diktə edir. İndiki mərhələdə ali təhsil müəssisələrinin fundamental funksiyası sadəcə təhsilalanlara müəyyən fənlər üzrə empirik və ya nəzəri biliklər arealının mexaniki, birtərəfli qaydada ötürülməsi ilə məhdudlaşa bilməz [1]. Müasir əmək bazarı və elmi mühit təhsilalandan tək cə peşəkar kompetensiyalar deyil, həm də yüksək adaptasiya qabiliyyəti, tənqidi təfəkkür, sosial inteqrasiya və səmərəli kommunikasiya bacarıqları tələb edir. Bu kontekstdə, təhsil mühitinin humanistləşdirilməsi və şəxsiyyətyönümlü təhsil modelinin bərqərar olması pedaqoji prosesin struktur elementlərinin, xüsusilə də onun hərəkətverici qüvvəsi və nüvəsi hesab olunan müəllim-tələbə münasibətlərinin konseptual şəkildə yenidən qiymətləndirilməsini zəruri bir vəzifəyə çevirir [2, s. 45].

Ali təhsil müəssisələrində müəllim-tələbə kommunikasiyasının institusional xüsusiyyətləri və bu kommunikasiyanın effektiv qurulmaması nəticəsində ortaya çıxan akademik, sosial və psixoloji inteqrasiya

problemləri müasir pedaqogika elminin ən aktual, eyni zamanda həlli vacib olan fundamental mövzularından biri kimi çıxış edir.

Ənənəvi, ekstransiv pedaqoji paradigmalarda və avtoritar təhsil modellərində müəllim yeganə subyekt, biliklərin mütləq daşıyıcısı və qanunvericisi funksiyasını yerinə yetirirdi. Tələbə isə bu sistemdə yalnız mühazirələri dinləyən, verilən tapşırıqları icra edən və informasiyanı passiv şəkildə qəbul edərək yaddaşında saxlayan bir obyekt qismində çıxış edirdi [3]. Belə bir mühitdə ünsiyyət əksər hallarda yuxarıdan aşağıya doğru yönəlmiş birtərəfli monoloq xarakteri daşıyır, imperativ idarəetmə prinsiplərinə və ciddi akademik iyerarxiyaya söykənirdi. Lakin müasir ali təhsil standartları təlim mühitinin bərabərhüquqlu subyektlərin yaradıcı, intellektual və elmi tərəfdaşlığı müstəvisində qurulmasını şərtləndirir.

Pedaqoji prosesdə subyekt-subyekt münasibətlərinin bərqərar olması və real müstəviyə daşınması birbaşa olaraq auditoriya daxilində və auditoriyadan kənarında formalaşan akademik kommunikasiyanın keyfiyyətindən asılıdır. Azərbaycanlı pedaqoq-alimlərin və tədqiqatçıların da öz əsərlərində xüsusi olaraq vurğuladıqları kimi, kommunikasiya – sadəcə dil və nitq vasitəsilə informasiya mübadiləsinin aparılması prosesi deyildir; o, təhsilalanın ali məktəb mühitünə, onun elmi-mədəni sferasına adaptasiyasını və daxili inteqrasiyasını təmin edən ən fundamental sosial-pedaqoji şərtidir [4, s. 112].

Milli təhsil sistemində şəxsiyyətyönümlü və tələbəyönümlü prinsiplərin elan olunmasına baxmayaraq, real ali məktəb təcrübəsində və auditoriya idarəçiliyində müəllim və tələbə arasında səmərəli, iki tərəfli və konstruktiv əks-əlaqənin (feedback) qurulmasında hələ də dərin köklərə malik olan kommunikativ, psixoloji və institusional baryerlər müşahidə olunmaqdadır [5]. Müəllim və tələbə arasındakı həddindən artıq rəsmi, süni şəkildə qorunub saxlanılan məsafə, tələbələrdə formalaşan daxili psixoloji çəkingənlik, mühakimə olunma və ya akademik cəhətdən zəif görünmə qorxusu onların kommunikativ aktivliyini sındırır və daxili potensiallarının üzə çıxmasının qarşısını alır [6, s. 78].

Müəllim heyətinin əksər hallarda hələ də birtərəfli mühazirə formatına üstünlük verməsi, tələbələrin rəy və təkliflərinə differensial yanaşmaması təhsilalanların akademik mühitə qarşı yadlaşmasına və daxili motivasiya resurslarının bloklanmasına gətirib çıxarır. Bu cür kommunikasiya çatışmazlıqları tələbənin daxili elmi mühitlə tam tamına bütünləşə bilməməsinə, yəni mikro və makro səviyyədə inteqrasiya problemlərinin yaranmasına yol açır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, təhsilin fərqli pillələrində — həm ilkin pillə olan bakalavriatda, həm də ixtisaslaşmış elmi-tədqiqat mərhələsi olan magistratura səviyyəsində — bu inteqrasiya və kommunikasiya problemləri özünü tamamilə fərqli dinamika, fərqli sosioloji parametrlər və struktur xüsusiyyətləri ilə büruzə verir.

Tədqiqatın obyektə ali təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə prosesi, onun predmeti isə bu proses çərçivəsində formalaşan müəllim-tələbə kommunikasiyasının spesifik xüsusiyyətləri və yaranan

inteqrasiya çətinlikləridir. Təqdim olunan məqalənin əsas elmi məqsədi ali təhsil mühitində effektiv akademik kommunikasiya modelinin qurulması qanunauyğunluqlarını aşkar etmək, subyektlər arasında dialoji ünsiyyətin formalaşmasına mane olan mövcud baryerləri kompleks şəkildə təhlil etmək və təhsil pillələrinin (bakalavriat və magistratura) özəlliklərinə uyğun olaraq inteqrasiya problemlərinin optimal həlli yollarını, habelə praktiki pedaqoji mexanizmlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün işdə həm nəzəri-metodoloji analiz, həm də empirik tədqiqat metodlarından kompleks şəkildə istifadə edilmişdir.

Metodologiya

Ali məktəb pedaqogikasında və təhsilin sosial psixologiyasında kommunikasiya fenomeni sadəcə texniki məlumat mübadiləsi kimi deyil, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulması və təhsil mühitinin formalaşdırılması mexanizmi kimi nəzərdən keçirilir. Humanist pedaqogika cərəyanının banilərindən olan K.Rocers qeyd edirdi ki, səmərəli təlim mühitinin yaradılması birbaşa olaraq müəllimin tələbə şəxsiyyətinə qarşı nümayiş etdirdiyi empatiya, səmimiyyət və qeyd-şərtsiz qəbul etmə bacarığından asılıdır [7]. Müəllim auditoriyada yalnız mütləq bilikləri diqtə edən avtoritar bir rəhbər statusundan çıxmalı, təlim prosesini asanlaşdıran, tələbənin daxili potensialını stimullaşdıran bir fasilitator rolunu üstlənəməlidir. Pedaqoji fasilitasiya tələbə və müəllim arasındakı psixoloji gərginliyi və yadlaşmanı minimuma endirərək, təhsilalanın akademik mühitə tam hüquqlu subyekt kimi inteqrasiya olunmasına zəmin hazırlayır.

Digər tərəfdən, L.Vıqotskinin fundamental "yaxın inkişaf zonası" nəzəriyyəsi subyektlər arasında qurulan aktiv dialoqun tələbənin idraki və intellektual inkişafına birbaşa təsirini metodoloji cəhətdən sübut edir [8]. Bu nəzəriyyəyə əsasən, elmi biliklər müəllimdən tələbəyə hazır, donmuş və doqmatik şəkildə ötürülməməlidir; əksinə, bilik auditoriya daxilində tərəflərin birgə akademik kommunikasiyası, diskursu və birgə fəaliyyəti prosesində yenidən inşa olunur və mənimsənilir. Konstruktivizm prinsiplərinə söykənən bu yanaşma tələbəni təhsilin passiv istehlakçısından, elmi axtarışların aktiv tərəfdaşına və istehsalçısına çevirir. Belə bir akademik tərəfdaşlıq modelinin qurulması isə birbaşa olaraq birtərəfli monoloji ünsiyyətdən çoxşaxəli dialoji kommunikasiyaya keçidi şərtləndirir.

Müasir ali məktəb mühitində pedaqoji kommunikasiyanın strukturunu analiz edərkən onun iki əsas tipini – monoloji və dialoji formalarını fərqləndirmək zəruridir. Monoloji kommunikasiya forması təhsilin qapalı və avtoritar idarəetmə modelinə əsaslanır ki, burada bütün təşəbbüs və informasiya axını yalnız müəllim tərəfindən idarə olunur, tələbə isə yalnız icraçı statusunda qalır [9]. Tam əksinə olaraq, dialoji kommunikasiya hər iki tərəfin bərabərhüquqlu iştirakını, qarşılıqlı rəy mübadiləsini və akademik diskursu nəzərdə tutan subyekt-subyekt münasibətlərinin əsasını qoyur. Real ali təhsil təcrübəsində rəsmi şəkildə dialoji model elan olunsada, subyektlər arasında səmərəli təmasın qurulmasına və tələbələrin sosial-

pedaqoji inteqrasiyasına mane olan bir sıra dərin institusional və psixoloji baryerlər hələ də öz mövcudluğunu qoruyur.

Bu baryerlər arasında ilk növbədə institusional-iyerarxik baryerləri qeyd etmək lazımdır. Ənənəvi akademik strukturdan irəli gələn həddindən artıq rəsmi məsafə və status fərqləri müəllim və tələbə arasında görünməz, lakin keçilməz bir kommunikativ sədd yaradır. İkinci mühüm qrup psixoloji-adaptiv baryerlərdir ki, bu da xüsusilə bakalavriat pilləsinin ilkin mərhələlərində təhsil alan tələbələrdə auditoriya qarşısında mühakimə olunma, səhv etmə, zəif qiymətləndirilmə və ya pedaqoji korpus tərəfindən tənqid edilmə qorxusu ilə xarakterizə olunur [10, s. 142]. Bu qorxu tələbənin daxili kommunikativ fəallığını minimuma endirərək onu susqunluğa və passivliyə məhkum edir. Nəhayət, sosio-mədəni və rəqəmsal baryerlər nəsillərarası dünyagörüşü fərqlərindən və informasiyanı qəbul etmə sürətindən qaynaqlanır. Göstərilən bütün bu kommunikativ baryerlərin mövcudluğu tələbələrin ali məktəbin daxili elmi mühitinə tam inteqrasiyasına ciddi əngəllər törədir və bütövlükdə təhsilin keyfiyyət göstəricilərini aşağı salır.

Müəllim-tələbə kommunikasiyasının spesifik xüsusiyyətlərini, təhsil mühitindəki mövcud baryerləri və təhsilalanların akademik sferaya daxili inteqrasiya səviyyəsini empirik şəkildə araşdırmaq məqsədilə kiçikhəcmli sosioloji-pedaqoji tədqiqat həyata keçirilmişdir. Tədqiqatın seçmə məcmusunu pedaqojiyönlü ali təhsil müəssisələrində təhsil alan 15 bakalavriat və 15 magistratura pilləsi tələbəsi (cəmi N=30 təhsilalan) təşkil etmişdir. Anonim sorğu və monitorinq metodları vasitəsilə təhsilalanların akademik etika normalarına bağlılığı, auditoriyadakı kommunikativ sərbəstlik dərəcələri, müəllim heyətinə qarşı emosional etimad səviyyəsi və təlim prosesində konstruktiv əks-əlaqənin (feedback) işləklik dərəcəsi kompleks şəkildə öyrənilmişdir.

Empirik təhlilin nəticələrinə əsasən, bakalavriat pilləsində (N=15) təhsil alan tələbələrin böyük əksəriyyəti müəllimlərlə münasibətdə institusional normalara, daxili nizam-intizam qaydalarına və akademik etikanın tələblərinə yüksək dərəcədə riayət edirlər. Lakin bu formal bağlılığın fonunda, tələbələrin kommunikativ sərbəstlik və fərdi özünüifadə göstəriciləri kifayət qədər aşağı səviyyədə qərarlaşmışdır. Sorğuda iştirak edən bakalavrların təxminən 66%-i (10 tələbə) mühazirə və seminar məşğələləri zamanı müəllimə sual verməkdən, şəxsi elmi mülahizələrini irəli sürməkdən və ya müəllimin fikrinə alternativ yanaşma nümayiş etdirməkdən daxili bir çəkingənlik yaşadıklarını ifadə etmişlər.

Bu vəziyyət bakalavriat tələbələrinin ali məktəb mühitinə bərabərhüquqlu subyekt kimi inteqrasiya olunmasında ciddi adaptasiya problemlərinin olduğunu birmənalı olaraq ortaya qoyur. Auditoriyada hələ də gizli avtoritar idarəetmə üslubunun təsirləri hiss olunmaqdadır və bakalavrlar müəllimi elmi tərəfdaş deyil, yalnız qiymətləndirən bir nəzarətçi qismində qəbul edirlər [4].

Magistratura pilləsində (N=15) aparılan tədqiqat isə tamamilə fərqli bir sosioloji və pedaqoji dinamikanı nümayiş etdirir. Magistrantların müəllim və elmi rəhbərlərlə kommunikasiyası ənənəvi

çərçivələrdən uzaq olaraq, daha çox elmi tərəfdaşlıq, peşəkar diskurs və kooperativ əlaqələr müstəvisində reallaşır. Sorguda iştirak edən magistrantların 80%-i (12 nəfər) müəllimlərlə birgə tədqiqat aparmaqda, elmi müzakirələrdə və konfrans fəaliyyətlərində aktiv iştirak etməkdə hər hansı bir psixoloji baryer və ya kommunikatativ qorxu yaşamadıqlarını qeyd etmişlər.

Bu pillədə subyekt-subyekt münasibətləri və konstruktiv əks-əlaqə mexanizmləri real şəkildə işləyir. Magistrantlar müəllimin tənqidi rəylərini şəxsi uğursuzluq kimi deyil, öz elmi və peşəkar inkişafalarını stimullaşdıran fundamental bir rəhbərlik və dəstək kimi qəbul edirlər [5].

Aparılan müqayisəli sosioloji-pedaqoji analiz subyektlərin yaş, təcrübə və elmi statusu artdıqca (bakalavriatdan magistraturaya doğru getdikcə) müəllim-tələbə kommunikasiyasında emosional etimad, sərbəstlik və qarşılıqlı dialoq göstəricilərinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldiyini sübut edir. Lakin bakalavriat pilləsində qeydə alınan inteqrasiya problemlərinin və kommunikatativ qorxuların erkən mərhələdə aradan qaldırılmaması, tələbələrin yaradıcı və intellektual potensialının vaxtında üzə çıxmasına ciddi maneələr törədir və təhsildə keyfiyyət keçidini ləngidir.

Tədqiqat prosesində əldə edilmiş empirik nəticələr və aparılan müqayisəli analizlər birmənalı olaraq göstərir ki, ali təhsil müəssisələrində kommunikasiya və adaptasiya problemlərinin aradan qaldırılması üçün mütləq şəkildə differensial və sistemli yanaşma strategiyaları tətbiq olunmalıdır. Ali təhsilin hər bir pilləsinin özünəməxsus sosioloji, psixoloji və akademik xüsusiyyətləri mövcuddur və bu səbəbdən də təbliği nəzərdə tutulan islahatlar hər bir səviyyənin spesifikasiyasına uyğunlaşdırılmalıdır. Bakalavriat və magistratura pillələrində formalaşan fərqli kommunikatativ mühit nəzərə alınmaqla, təlim prosesinin keyfiyyətini yüksəldəcək bir sıra optimallaşdırma mexanizmlərinin tətbiqi elmi-praktiki baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu kontekstdə atılmalı olan ilk və ən fundamental addım, bakalavriat pilləsində adaptiv-dəstəkləyici təlim modelinin institusional səviyyədə bərqərar edilməsidir. Ali məktəbə yeni qəbul olunmuş gənclərin orta məktəbin ənənəvi çərçivələrindən rəsmi akademik mühitə keçidini sürətləndirmək üçün auditoriyada "psixoloji təhlükəsizlik zonası" formalaşdırılmalıdır. Tələbələrin daxilindəki mühakimə olunma və səhv etmə qorxusunu tamamilə sıradan çıxarmaq məqsədilə, pedaqoji korpus tərəfindən tənqidi-cəzalandırıcı deyil, istiqamətverici-həvəsləndirici üsluba üstünlük verilməlidir. Bakalavrların fərdi təşəbbüslərinin, elmi suallarının və fərqli mülahizələrinin dərhal stimullaşdırılması, onların təhsil mühitində özlərini yad deyil, prosesin əsas və dəyərli bir subyekt kimi hiss etmələrinə birbaşa təsir göstərir.

İkinci mühüm mexanizm, ali təhsilin bütün pillələrində inkişafyönümlü və konstruktiv əks-əlaqə (feedback) sisteminin aktiv şəkildə işə salınması ilə bağlıdır. Pedaqoji fəaliyyətdə qiymətləndirmə prosesi yalnız imtahanlarda və ya seminarlarda yazılan rəsmi rəqəmlərdən və formal ballardan ibarət olmamalıdır. Müəllimin tələbəyə onun elmi fəaliyyəti, güclü və zəif tərəfləri barədə fərdi qaydada verdiyi, gələcək

inkışafı hədəfləyən əsaslandırılmış rəyləri təhsiləndə yüksək özünəinam hissi formalaşdırır [11, s. 92]. Konstruktiv əks-əlaqə müəllim və tələbə arasındakı o süni rəsmi məsafəni və psixoloji çəkingənliyi qıraraq, tərəflər arasında emosional etimada söykənən real və canlı bir akademik kommunikasiya kanalının açılmasını təmin edir.

Nəhayət, didaktik prosesdə ənənəvi mühazirə formatından uzaqlaşaraq interaktiv, kooperativ və problemyönümlü təlim metodlarının coğrafiyasını genişləndirmək lazımdır. Auditoriya daxilində keys-stadi (case study), keys-metod, elmi-pedaqoji debatlar, dəyirmi masalar və kiçik qrup layihələri kimi interaktiv üsullardan müntəzəm istifadə edilməsi birtərəfli avtoritar monoloqu kökündən sıradan çıxarır. Bu cür aktiv təlim mühiti tələbəni sadəcə passiv bir dinləyici və informasiya qəbuledicisi statusundan azad edərək, onu elmi biliklərin birgə müzakirə olunduğu, təhlil edildiyi və yenidən qurulduğu interaktiv diskursun real subyektinə çevirir. Təhsilin idarə olunmasında və auditoriya idarəçiliyində subyekt-subyekt prinsiplərinin ciddi şəkildə qorunması ali məktəb mühitini rəsmi-formal çərçivələrdən azad etməyin və səmərəli sosial-akademik inteqrasiyaya nail olmağın yeganə pedaqoji yoludur.

Nəticə və təkliflər

Ali təhsil müəssisələrində müəllim-tələbə kommunikasiyasının institusional xüsusiyyətlərinin, bu prosesdə yaranan struktur baryerlərin və təhsiləndə akademik sferaya sosial-pedaqoji inteqrasiya səviyyəsinin kompleks şəkildə araşdırılması nəticəsində bir sıra fundamental elmi qənaətlərə gəlinmişdir.

Tədqiqat prosesində əldə edilmiş nəzəri və empirik materialların analizi birmənalı olaraq sübut edir ki, müasir ali təhsil mühitində humanist dəyərlərə və qarşılıqlı etimada söykənən səmərəli kommunikasiya kanalının qurulması pedaqoji prosesin ümumi keyfiyyətini, məhsuldarlığını və stabilliyini təmin edən ən fundamental başlanğıc şərtidir. Ünsiyyət strukturunun ənənəvi birtərəfli informasiya ötürülməsindən (avtoritar monoloqdan) bərabərhüquqlu subyektlərin qarşılıqlı dialoqu və elmi diskursu müstəvisinə keçməsi, təhsiləndə idraki fəallığı və yaradıcı təşəbbüskarlığını maksimum dərəcədə stimullaşdırır. Bu cür kommunikativ mühit tələbələrə ali məktəb sferasına daxili inteqrasiyasını sürətləndirməklə yanaşı, onların gələcəkdə müstəqil tədqiqatçı, tənqidi təfəkkürə malik mütəxəssis və peşəkar şəxsiyyət kimi formalaşmasına birbaşa təkan verir.

Aparılan empirik tədqiqat həmçinin göstərir ki, təhsilin fərqli pillələrində (bakalavriat və magistratura) müəllim-tələbə kommunikasiyası fərqli sosioloji və pedaqoji dinamika ilə xarakterizə olunur. Bakalavriat pilləsində daxili nizam-intizama formal bağlılığın yüksək olmasına baxmayaraq, psixoloji çəkingənlik və institusional baryerlər hələ də güclüdür. Magistratura pilləsində isə subyekt-subyekt münasibətləri elmi tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlir. Tədqiqat fundamental şəkildə sübut edir ki, təhsilin idarə olunmasında və auditoriya idarəçiliyində subyekt-subyekt prinsiplərinin ciddi şəkildə qorunması,

əməkdaşlıq mədəniyyətinin gücləndirilməsi ali məktəb mühitini formal çərçivələrdən azad edərək, onu cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialını yüksəldən mütərəqqi bir elmi tərəfdaşlıq modelinə çevirir.

Aparılan nəzəri və empirik araşdırmaların nəticələrinə söykənərək, ali təhsil müəssisələrində müəllim-tələbə kommunikasiyasının optimallaşdırılması və təhsilalanların inteqrasiya problemlərinin effektiv həlli istiqamətində aşağıdakı praktiki yönümlü təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

- Ali məktəblərin pedaqoji heyəti üçün auditoriya idarəçiliyində subyekt-subyekt münasibətlərinin bərqərar edilməsi, tələbələrlə dialoji və interaktiv ünsiyyət mexanizmlərinin qurulması, habelə fasilitasiya bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üzrə xüsusi elmi-praktiki treninqlər və seminarlar təşkil edilməlidir.
- Bakalavriat pilləsinin, xüsusilə də birinci və ikinci təhsil illərində təhsil alan tələbələrin orta məktəb mühitindən akademik mühitə adaptasiyasını təmin etmək, onlardakı auditoriya qorxusunu və psixoloji çəkingənliyi aradan qaldırmaq məqsədilə ali məktəblərdə adaptiv-dəstəkləyici mentorluq və tyutorluq institutlarının fəaliyyəti sosial-pedaqoji aspektdən gücləndirilməlidir.
- Təlim prosesində tələbələrin yalnız passiv dinləyici statusunda qalmasının qarşısını almaq üçün didaktik sistem yenidən qurulmalı, daxili kommunikasiyanı və fərdi özünüifadəni stimullaşdıran interaktiv təlim metodlarının (keys-stadi, elmi debatlar, problemlə müəhazirələr və kiçik qrup layihələri) tətbiq dairəsi genişləndirilməlidir.
- Qiymətləndirmə və feedback (əks-əlaqə) mexanizmləri humanistləşdirilməli, tələbələrin elmi və akademik fəaliyyətlərinə fərdi, inkişafyönümlü və konstruktiv rəylərin verilməsi prosesi təhsil sisteminin ayrılmaz bir parçasına çevrilməlidir.

Nəticə

Aparılan fundamental tədqiqat və empirik analizlər birmənalı olaraq göstərir ki, ali təhsildə müəllim-tələbə kommunikasiyasının ənənəvi avtoritar-monoloji modeldən müasir humanist-dialoji modelə keçməsi sadəcə metodiki dəyişiklik deyil, təhsilin keyfiyyətini şərtləndirən strateji zərurətdir. Auditoriyada subyekt-subyekt prinsiplərinin bərqərar olması, rəsmi-iyerarxik baryerlərin minimuma endirilməsi və tələbələrə fərdi inkişafyönümlü əks-əlaqənin (feedback) verilməsi təhsilalanların akademik sferaya sosial və psixoloji inteqrasiyasını birbaşa sürətləndirir. Bu cür səmərəli və açıq kommunikasiya mühiti tələbələrin daxili motivasiya resurslarını aktivləşdirərək, onları passiv informasiya istehlakçısından yaradıcı və müstəqil elmi tərəfdaşa çevirir.

Təhsil pillələri üzrə (bakalavriat və magistratura) aparılan müqayisəli sosioloji-pedaqoji təhlil isə sübut edir ki, təhsilalanların elmi statusu və təcrübəsi artdıqca kommunikatativ sərbəstlik və emosional etimad göstəriciləri yüksəlsə də, bakalavriatın ilkin mərhələlərində formalaşan adaptasiya və çəkingənlik

problemləri bütövlükdə təhsil sistemində potensial itkisinə yol açır. Bu səbəbdən, ali məktəb idarəçiliyində differensial yanaşma strategiyalarının tətbiqi, interaktiv təlim metodlarının genişləndirilməsi və adaptiv-dəstəkləyici mentorluq institutunun gücləndirilməsi təhsil mühitini formal çərçivələrdən azad etməyin yeganə pedaqoji yoludur. Yalnız bu platformada qurulan müəllim-tələbə əməkdaşlığı ali təhsil müəssisələrini cəmiyyətin intellektual tərəqqisini təmin edən mütərəqqi bir elm və şəxsiyyət mühitinə çevirə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Həsənov, A.H. Müasir ali təhsilin pedaqoji problemləri. Bakı: Elm, 2021, 230 s.
2. Əliyev, R.İ. Ali məktəbdə şəxsiyyətyönümlü təhsilin formalaşması. Bakı: Maarif, 2023, 185 s.
3. Veysova, S.A. Pedaqoji prosesdə ünsiyyət mədəniyyəti. Gəncə: Müəllim nəşriyyatı, 2022, 140 s.
4. Məmmədov, F.B. Ali məktəb pedaqogikası və təhsil idarəçiliyi. Bakı: Təhsil, 2024, 312 s.
5. Kazımov, N.M. Tələbə gənclərin sosial-pedaqoji inteqrasiyası problemi. Bakı: Nurlan, 2023, 210 s.
6. Paşayev, A.M., Rüstəmov, F.A. Pedaqogika: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 520 s.
7. Rogers, C.R. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. Columbus: Charles E. Merrill, 1969, 358 p.
8. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978, 159 p.
9. Baxşəliyev, M.A. Ali təhsil mühitində akademik kommunikasiya modelləri // Azərbaycan məktəbi, 2022, № 3, s. 55-64.
10. Rzayeva, L.M. Müəllim-tələbə münasibətlərinin humanistləşdirilməsi yolları. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2021, 198 s.
11. Hattie, J., Timperley, H. The Power of Feedback // Review of Educational Research, 2007, Vol. 77, No. 1, p. 81-112.

ABSTRACT

Teacher-Student Communication and Integration Problems in Higher Education

Ayten Yusifzadeh

Baku Slavic University, Baku, Azerbaijan

This article comprehensively examines the structural characteristics of teacher-student communication in modern higher education institutions, the emerging psychological, institutional, and socio-cultural barriers, as well as the problems of socio-pedagogical integration of students into the academic environment. Within the scope of the research, a comparative empirical analysis was conducted among students studying at undergraduate and graduate levels (N=30). The obtained socio-pedagogical results indicate that while adherence to institutional norms is high at the undergraduate level, communicative autonomy remains low, and the fear of judgment is still active. Conversely, at the graduate level, communication is shifting towards scientific partnership and cooperative relationships. In conclusion, the necessity of transitioning from traditional authoritarian-monological management to subject-subject relations and dialogic discourse in university classrooms is justified. The article proposes practical recommendations for higher education institutions regarding the establishment of an adaptive-supportive model at the undergraduate level, the humanization of constructive feedback mechanisms, and the expansion of interactive teaching methodologies.

Keywords: *higher education; teacher-student communication; socio-pedagogical integration; subject-subject relations; communicative barriers*

